

DR. ANTON POGAČNIK V AFRIKI IN AMERIKI

Nena Židov

197

IZVLEČEK

V članku Dr. Anton Pogačnik v Afriki in Ameriki skuša avtorica očrtati delo slovenskega fizičnega antropologa dr. Antona Pogačnika. Posebej izpostavi njegovo preučevanje v Afriki in Ameriki, kjer je njegovo zanimanje presehalo meje fizične antropologije.

ABSTRACT

In the article Dr. Anton Pogačnik in Africa and America the authoress tries to outline the work of the Slovene physical anthropologist Dr. Anton Pogačnik. Special emphasis is dedicated to Pogačnik's research in Africa and America where his interest went far beyond the boundaries of physical anthropology.

ŽIVLJENJE

Dr. Anton (Tone) Pogačnik se je rodil leta 1934 v Ljubljani. Leta 1955 je zaključil gimnazijo v Kranju in leta 1960 diplomiral na oddelku za biologijo Biotehnične fakultete v Ljubljani. Že v času študija je kazal zanimanje za antropologijo, kar je opazil njegov profesor dr. Božo Škerlj in mu omogočil izpopolnjevanje v tej smeri. Še kot absolvent je postal Anton Pogačnik honorarni, po končanem študiju pa stalni asistent dr. Škerlja v okviru Inštituta za antropologijo. Leta 1970 je doktoriral z disertacijo o antropoloških in morfoloških značilnostih Romov v Prekmurju. Leta 1972 je postal docent za antropologijo. Voden je vaje iz somatologije in antropologije ter predaval antropologijo in statistiko za biologe. Izpopolnjeval se je na Poljskem in v Ameriki. Bil je dolgoletni član Antropološkega društva Jugoslavije.

Kot eden najboljših učencev dr. Boža Škerlja je v okviru svojega znanstvenega dela sledil svojemu predhodniku in učitelju, razvijal pa je tudi lastne znanstvene koncepte. Pomemben je njegov prispevek k človeški biotipologiji in antropometriji. Izdelal je antropometrijske standarde za otroke v Sloveniji. Deloval je na območju Slovenije, bivše Jugoslavije, Afrike in Amerike. V letih 1960-1964 je, najprej pod vodstvom dr. Boža Škerlja, po njegovi smrti pa dr. Marija Avčina, opravil antropološko raziskavo v prekmurskih vaseh Pušča, Černelovci, Vanča vas in Borejci.

Vključen je bil v raziskovalni projekt Srbske akademije znanosti in umetnosti in je preučeval antropološke karakteristike Stare Črne gore. Med letoma 1971 in 1972 je v Črni gori zbiral podatke za biotipologijo tamkajšnjih prebivalcev, žal pa mu zbranega materiala

ni uspelo obdelati in objaviti. Poleg domače antropološke problematike so ga zanimali tudi širši problemi fizične in kulturne evolucije človeštva. Obiskal je nekatera afriška plemena in Indijance v Arizoni in Kaliforniji. Umrli je leta 1974 v Ljubljani.¹

DR. ANTON POGAČNIK V AFRIKI

198

Prvič se je dr. Anton Pogačnik srečal z afriškim kontinentom leta 1963. Z zoologom dr. Janezom Matjašičem sta obiskala nekatere predele Zahodne Afrike, od Senegala do Nigerije. Ker sta potovala s tovorno ladjo, sta se ustavljala predvsem v večjih pristaniščih, kot so Dakar v Senegal, Abidjan na Slonokoščeni obali, Akra v Gani in Laos v Nigeriji. Ogledala sta si muzeje in univerze ter se ob daljših postankih ladje z avtomobilom oziroma vlakom odpravila na krajše izlete v notranjost. V Gani sta obiskala plemena Ewe, Fanti in Ašanti. V Nigeriji sta spoznala pleme Ibo, najdalj pa sta se zadržala pri Jorubih. Na Slonokoščeni obali sta največ časa posvetila plemenoma Baule in Senufo. Pri slednjih je dr. Pogačnika še posebno navdušila njihova rezbarska umetnost.

Prvo srečanje z Afriko je trajalo skoraj tri mesece. In kakšni so bili Pogačnikovi prvi vtisi o Afriki? »Človek je tako prijetno utrujen, s polno glavo najrazličnejših misli o Afriki, o črnih ljudeh, teh simpatičnih, vendar precej plašnih (vsaj na videz) ljudeh, ki delajo tako, kot saj bo jutri še en dan. Res neverjetno za ta čas. Ljudje, ki živijo slabo, v slabih razmerah, vendar čisti, nasmejani, pripravljeni za ples, polni ritma in temperamenta. To je Afrika, vendar močno pokvarjena od belega - popolnoma skorumpiranega človeka.«²

Leta 1969 se je ponovno odpravil v Afriko, tokrat v Senegal in Gambijo. Ekipo so sestavljali dr. Janez Matjašič, Uroš Tršan (zdravnik), šest študentov biologije Biotehnične fakultete v Ljubljani in dr. Anton Pogačnik kot antropolog. Na poti so bili od januarja do marca.³ V tropske predele Afrike jih je vodila predvsem »želja po čim boljšem poznavanju rastlinstva, živalstva in ljudi, ki živijo v teh predelih.«⁴ Za Pogačnika kot antropologa je bilo zanimivo predvsem srečanje s »prebivalstvom, z njihovimi navadami, načinom življenja in njihovo materialno in duhovno kulturo.«⁵ Kljub pomanjkanju časa za daljše antropološke raziskave je prihajal v neposredne stike z nekaterimi tamkajšnjimi prebivalci.

Pogačnik se je seznanil s predstavniki plemena Volof severozahodno od Dakra in v osrednjem delu Gambije. Na jugovzhodnem področju Senegala je obiskal Diole. V neposredni okolici Dakra je imel priložnost spoznati pleme Serer, v severovzhodnem in osrednjem delu Senegala in Gambije pa pleme Tuler. Na polotoku Kap Verd je obiskal maloštevilno pleme Lebou, v osrednjem delu Senegala pa naselbine plemena Bambara. Srečal se je tudi s pragozdnimi črnci iz plemena Basari, katerih del živi v Senegal. V osrednjem delu Senegala in Gambije je spoznal hamitsko pleme Peule.⁶

Na zadnjo pot v Afriko se je odpravil leta 1972, tokrat v Kenijo. V odpravi so bili poleg Pogačnika še Janez Matjašič, Kazimir Tarman (ekolog) in dr. Boris Kuhar. Obiskali so predvsem narodne parke, živalske rezervate in nekatera plemena. Ob prihodu v

1 Petar Vlahović: Dr. Anton Pogačnik, Glasnik Antropološkega društva Jugoslavije 11, Beograd 1974, str. 5-7

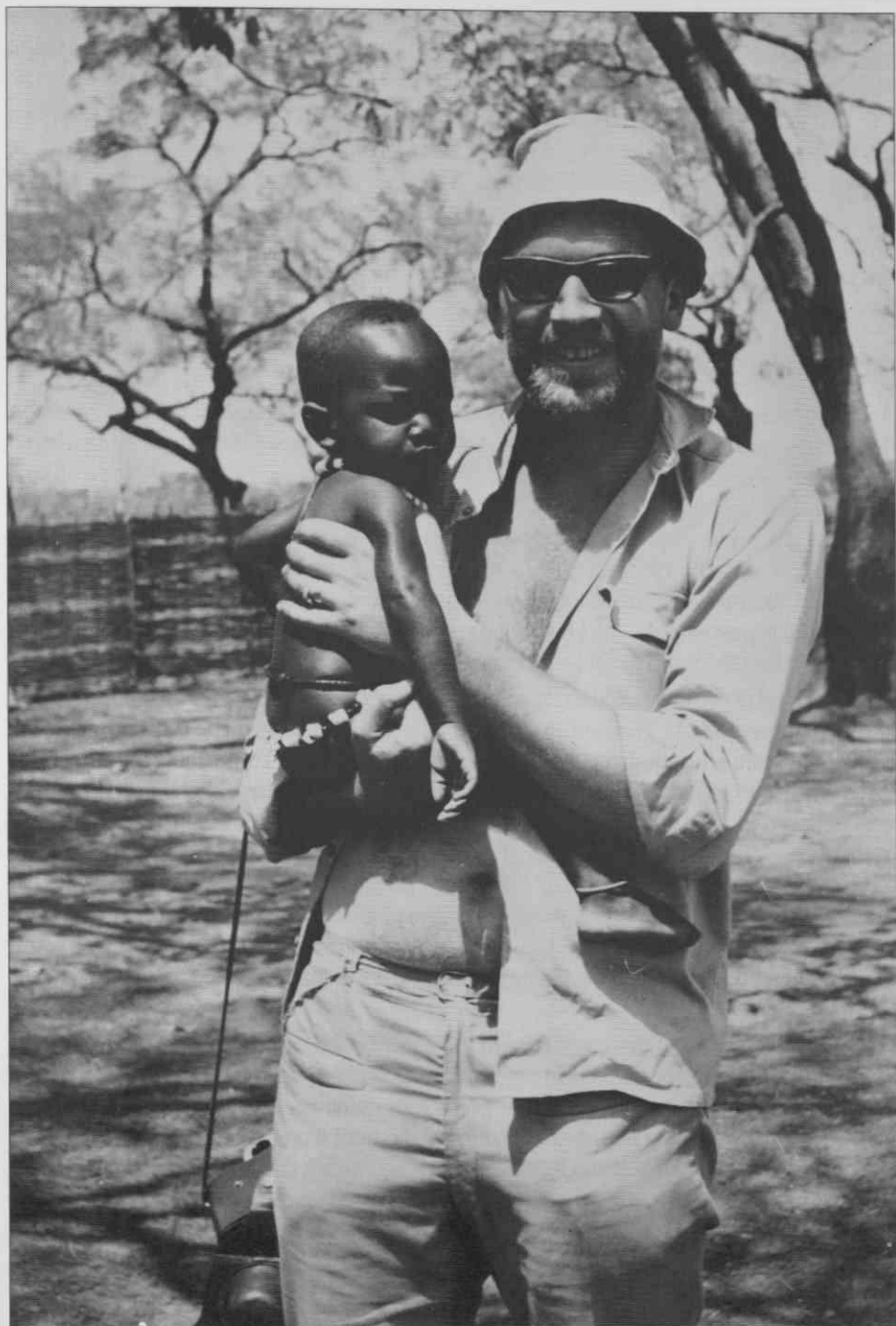
2 Ladijski dnevnik dr. Antona Pogačnika

3 Janez Matjašič, Tone Pogačnik: Biološka odprava v Senegal in Gambijo, Proteus 31/1968-69, str. 245

4 N. d., str. 246

5 N. d., str. 248

6 O prebivalcih Senegala in Gambije je pisal Pogačnik v Proteusu 32/1969-70, št. 4, str. 149-156

Dr. Anton Pogačnik v Gambiji leta 1969 (Fotografija je last družine Pogačnik.) • Dr. Anton Pogačnik in Gambia in 1969 (From the family album) • Le Dr. Anton Pogačnik en Gambie en 1969 (La photographie appartient à la famille Pogačnik.)

Mombaso so Pogačnika zanimali zelo raznoliki prebivalci mesta, sledil pa je obisk Masajev in Kikujev. Z Janezom Matjašičem sta bila še v Tuniziji, kjer sta se srečala z berberskimi plemeni.

Kakšno je bilo konkretno raziskovalno delo Antona Pogačnika v Afriki, ni povsem jasno. Petar Vlahović sicer piše, da je opravljal antropološke meritve,⁷ medtem ko se Pogačnikovi sopotniki tega ne spominjajo. Posebnih meritev naj ne bi opravljal, »ker se je največ ukvarjal s kulturno antropologijo.«⁸ Znano pa je, da je vse, kar je na poti videl, vestno dokumentiral s fotoaparatom. Zanimivo bi bilo pregledati njegove popotne dnevnike oziroma terenske zapiske, ki naj bi bili shranjeni na oddelku za biologijo Biotehnične fakultete v Ljubljani.

DR. ANTON POGAČNIK V AMERIKI

V Ameriki, točneje v Arizoni in Kaliforniji, je bil dr. Pogačnik od septembra do decembra leta 1972. Najdlje, dva meseca, je bil v mestu Tuscon na Oddelku za antropologijo univerze v Arizoni, kjer je imel tudi krajši seminar o Romih v Jugoslaviji.⁹ Prvo sliko o življenju Indijancev si je ustvaril preko dr. Boža Škerlja, vendar je prišel Pogačnik v Ameriko dvajset let kasneje in v tem času se je marsikaj spremenilo. Njegovo znanje o Indijancih so dopolnili številni proučevalci, ki so se ukvarjali s kulturno antropologijo, etnologijo, arheologijo, umetnostjo, lingvistiko in drugim. Prve podatke o Indijancih v Arizoni mu je posredoval prof. Harry Getty, dober poznavalec tamkajšnjih razmer, s čigar pomočjo je Pogačnik tudi prišel v Arizono.

Obiskal je več indijanskih rezervatov. Najprej je bil v rezervatu Papago Indijancev, ki leži južno od mesta Tuscona in sega do ameriško-mehiške meje. Od tam ga je pot vodila po južni in zahodni Arizoni. Obiskal je rezervate Yuma in Colorado River Reservation. Severno od Tuscona je bil v Gila Rivers Reservation (pleme Pima) in v San Carlos Reservation s plemeni Apačev.¹⁰ Na severu Arizone je obiskal največji rezervat Indijancev v ZDA, Navaho Indijance. Poleg njihovega univerzitetnega centra je obiskal tudi nekatera oddaljenejša naselja.¹¹ Bil je tudi pri Pueblo Indijancih v Arizoni in New Mexico in si ogledal tamkajšnje muzeje in kulturne centre.¹² Podobno kot za Afriko tudi za Ameriko nisem prišla do podatkov o morebitnih antropoloških merjenjih. Zdi se mi malo verjetno, da bi jih res opravljal, prič pa žal ni, ker je šel na pot sam. Spremljal ga je le njegov fotoaparat.

Večino strokovnih člankov je dr. Anton Pogačnik objavil v Glasniku Antropološkega društva Jugoslavije, Medicinskih razgledih in Biološkem vestniku, ki ga je nekaj časa tudi urejal. Objavljal je svoje izsledke, predvsem razne meritve, saj je bil v prvi vrsti fizični antropolog. Večina njegovih strokovnih del govori o vrednostih antropoloških mer, kot so višina, telesna teža, širina ramen, obseg posameznih delov telesa, debelina kožne gube in drugo.

⁷ Petar Vlahović: N. d., str. 7

⁸ Iz pisma dr. Janeza Matjašiča avtorici članka.

⁹ Poročilo o bivanju v ZDA (v zapuščini družine Pogačnik).

¹⁰ Tone Pogačnik: Pri Indijancih v Združenih državah Amerike I, *Proteus* 35/1972-73, št. 6, str. 247-248

¹¹ Tone Pogačnik: Pri Indijancih v Združenih državah Amerike II, *Proteus* 35/1972-73, št. 7, str. 291-296

¹² Tone Pogačnik: Pri Indijancih v Združenih državah Amerike III, *Proteus* 35/1972-73, št. 8, str. 378-383

Indijanci iz Arizone leta 1972 (Foto Anton Pogačnik, diapozitiv je last družine Pogačnik.) • Indians from Arizona in 1972 (Photo by A. Pogačnik, the slide belongs to the Pogačnik family.) • Les Indiens de l'Arizona en 1972 (Photographie faite par Anton Pogačnik. La diapositive appartient à la famille Pogačnik.)

Svoje vtise in dognanja s poti po Afriki in Ameriki je objavljaval v bolj poljudnih člankih v revijah, kot so Pionir, Življenje in tehnika in Proteus. S temi članki naj bi veliko doprinesel k popularizaciji antropologije med bralci vseh starosti. Prav v teh člankih se kaže njegovo širše gledanje na človeka, torej ne le z vidika fizičnega antropologa. Prav v teh člankih je vidno, da je bil zelo dober opazovalec življenja ljudi, ki jih je srečeval. Poleg fizičnih značilnosti, ki jih je bilo moč opaziti že na prvi pogled, pogosto omenja tudi način bivanja, prehranjevanje, oblačenje, osnovne gospodarske dejavnosti, umetnost, verovanje, jezik, socialno ureditev, zanimajo ga tudi spremembe v načinu življenja. Pričevalci Pogačnikovega popotovanja in raziskovanja so poleg številnih objavljenih člankov tudi diapozitivi, fotografije in predmeti, prinešeni iz Afrike in Amerike, ki jih hrani družina Pogačnik.

Za bolj poglobljen pregled Pogačnikovega dela, povezanega z njegovimi prizadevanji v Afriki in Ameriki, bi bilo potrebno pregledati njegove popotne zapiske. Kljub pomanjkljivim virom pa mislim, da lahko zaključim, da je bil dr. Antonu Pogačnik znanstvenik - fizični antropolog, ki ga je zanimal človek kot biološko bitje, poleg tega pa človek, ki ga je zanimal sočlovek tudi kot kulturno oziroma socialno bitje.¹³

Za pomoč pri pisanju članka se zahvaljujem Moniki in Sonji Pogačnik ter dr. Janezu Matjašiču in dr. Borisu Kuharju.

¹³ Tako je tudi mnenje Pogačnikovega sodelavca in sopotnika dr. Jeneza Matjašiča.

IZBRANA BIBLIOGRAFIJA DR. ANTONA POGAČNIKA

1. *Primerjava volumna okostja z volumnom podkožne tolšče*. - Biološki vestnik 8/1961, str. 73-78 (v sodelovanju z Božom Škerljem)
2. *Ocenitev kostnega volumna z antropometrijskimi metodami*. - Biološki vestnik 9/1961, str. 125-132
3. *Občni zbor Antropološkega društva*. Ljubljana, 16. in 17. december 1960. - Naši razgledi, 11. 2. 1961, št. 3, str. 58-59
4. *Kriza moderne antropologije*. - Naši razgledi, 10. 2. 1962, št. 3, str. 49
5. *Prebivalstvo Amerike po odkritju*. - Pionir 4/1962-63, str. 122-123
6. *Prebivalstvo Amerike po odkritju : o Eskimih in Fueginih*. - Pionir 5/1962-63, str. 151-152
7. *Antropološka bibliografija o Jugoslaviji*. - Antropološko društvo Jugoslavije, Posebna izdanja, Sveska 1, Beograd 1963 (podatke zbrala Anton Pogačnik in Vida Brodar)
8. *ABC v Zahodni Afriki*. - Pionir 7/1963-64, str. 210-211
9. *Vpliv telesne kulture na nekatere morfološke, fiziološke in funkcionalne lastnosti ljubljanskega visokošolca*. - Zbornik VŠTK : Morfološki del, Ljubljana 1964, str. 44-48
10. *Nekoč so živeli... : o preminulih narodih*. - Življenje in tehnika 1964, št. 1, str. 60-62
11. *Lovci in nabiralci*. - Življenje in tehnika 1964, št. 6, str. 544-548
12. *Afrika*. - Življenje in tehnika 1964, št. 2, str. 168-170
13. *Amerika*. - Življenje in tehnika 1964, št. 3, str. 254-257
14. *Avstralija in Oceanija*. - Življenje in tehnika 1964, št. 5, str. 450-453
15. *Azija*. - Življenje in tehnika 1964, št. 4, str. 349-351
16. *Evolucija Človeka*. - Življenje in tehnika 1965, št. 1, str. 54-57; št. 2, str. 168-171
17. *Prispevek k fizičnemu razvoju študentov ljubljanske Univerze*. - Glasnik Antropološkega društva Jugoslavije 2-3, Beograd 1965-66, str. 55-60
18. *Volumen, delni volumen in specifična masa človeškega telesa*. - Biološki vestnik 14/1966, str. 115-126
19. *Antropometrija za medicince*. - Medicinski razgledi 3/1967, str. 321-330
20. *Physical culture and morphology*. - Materialy a prace antropologiczne, Wroclaw 1968, str. 69-72
21. *Antropološke in morfološke karakteristike ciganov v Prekmurju*. - Razprave SAZU XI, Ljubljana 1968, str. 247-297
22. *Spoti po Tuniziji*. - Proteus 31/1968-69, št. 7, str. 180-184
23. *Cigani v Prekmurju*. - Proteus 31/1968-69, št. 2, str. 42-45
24. *Biološka odprava v Senegal in Gambijo*. - Proteus 31/1968-69, št. 9-10, str. 245-248 (v sodelovanju z Janezom Matjašičem)
25. *Odredjivanje biotipoloških karakteristik kod sportista*. - Športnomedicinske objave 6/1969, št. 10-12, str. 618-631
26. *Prispevek k biotipologiji študentov ljubljanske univerze*. - Biološki vestnik 17/1969, str. 161-166
27. *Navodila za izvajanje sistematičnih pregledov predšolskih otrok - antropološki del*. - Ljubljana 1969
28. *Ljudstva Senegala in Gambije*. - Proteus 32/1969-70, št. 4, str. 149-156
29. *Antropometrijski standardi otrok v Sloveniji*. - Glasnik Antropološkega društva Jugoslavije 7, Beograd 1970, str. 91-106
30. *Jambo, janhuri ya Kenya*. - Proteus 34/1971-72, št. 1, str. 8-14 (v sodelovanju z Janezom Matjašičem)
31. *Srečanje z Masaji*. - Proteus 34/1971-72, št. 3, str. 142-147 (v sodelovanju z Janezom Matjašičem)
32. *Mombasa in ljudstva okrog nje*. - Proteus 34/1971-72, št. 6, str. 289-295 (v sodelovanju z Janezom Matjašičem)
33. *Afriška ljudstva*. - Proteus 34/1971-72, št. 8, str. 349-355
34. *Pri Indijancih v Združenih državah Amerike I, II, III*. - Proteus 35/1973, št. 6, str. 243-248; št. 7, str. 291-296; št. 8, str. 378-383

35. *Poskus ocenitve razvitosti mišičnega tkiva.* - Biološki vestnik 21/1973, št. 2, str. 91-95
36. *Rase sa bioantropološkog stanovišta.* - Rasizam, rase i rasne predrasude : Zbornik rada Antropološkog društva Jugoslavije, Beograd 1974, str. 59-67 (v sodelovanju z Zlato Dolinar-Osole)
37. *Biotipološke karakteristike stanovništva nekadašnje Stare Crne Gore.* - Antropološko društvo Jugoslavije : Zbornik radova u spomen dr. Antunu Pogačniku, Beograd 1976, str. 209-221 (material zbral A. Pogačnik, obdelala B. Ivanović in P. Vlahović)

BESEDA O AVTORICI

Nena Židov, magistra etnologije, zaposlena na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Ukvarja se z urbano etnologijo, predvsem v navezavi na Ljubljano. Izdala je delo *Občina Ljubljana Bežigrad*, predmet njene magistrske naloge pa je bil ljubljanski živilski trg med prvo in drugo svetovno vojno.

ABOUT THE AUTHOR

Nena Židov, M.A. in ethnology, is a staff member of the Department for Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana. She researches urban ethnology, especially in relation to Ljubljana. She has published *The community Ljubljana-Bežigrad*, and took her Master degree with a dissertation on the Ljubljana market-place between the two World Wars.

203

SUMMARY

DR. ANTON POGAČNIK IN AFRICA AND AMERICA

Dr. Anton Pogačnik was a student of dr. Božo Škerlj and his successor. After studying biology he engaged above all in physical anthropology and became lecturer at the Institute for Anthropology. His most important contribution to anthropology concerns anthropometry and human biotypology. Pogačnik was a outstanding scientist in Slovenia and in the former Yugoslavia. His research work in Africa and America was solidly rooted in his deep interest in the physical and cultural evolution of mankind. Therefore, I have devoted special attention to this particular research. In spite of missing sources that might shed light on his work in Africa and America, I have come to the conclusion that Dr. Anton Pogačnik was interested in man not only as a biological phenomenon but also as a cultural and social being.

RÉSUMÉ

LE DR. ANTON POGAČNIK EN AFRIQUE ET EN AMÉRIQUE

Le Dr. Anton Pogačnik était l'élève et le successeur du Dr. Božo Škerlj. Après ses études de la biologie il se livrait surtout à l'anthropologie physique, il était maître de conférences à l'Institut de l'anthropologie. Sa contribution à l'anthropométrie et à la

biotypologie humaine est d'une grande importance. Il travaillait sur le territoire de la Slovanie et de l'ex-Yougoslavie. Son travail de recherche en Afrique et en Amérique, dont cet article traite en particulier, est lié à son intérêt pour l'évolution physique et culturelle de l'humanité. En dépit de l'absence de quelques sources, qui pourraient mettre encore plus en lumière son travail en Afrique et en Amérique, on peut conclure que ce qui l'intéressait, c'était l'homme non seulement en tant qu'être biologique mais aussi en tant qu'être culturel ou bien social.